З історії радянського повсякдення другої половини 1930-х років: межигірські дачі партійних функціонерів за німецькими даними 1943 р.

Н. Г. Кашеварова,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту історії України
НАН України

Історія Другої світової війни та окупації і досі залишається однією з найбільш досліджуваних тем в історії України ХХ ст., але й у ХХІ ст. залишається багато дискусійних питань, що потребують поглибленої уваги. Адже навіть в руслі наукових досліджень таких широких проблем як, наприклад, військова складова Другої світової війни, Голокост, злочини нацизму, сфери життя під окупацією, нацистська ідеологія і пропаганда тощо, водночас на другому плані часто перебувають окремі їхні складові, наприклад, які на тлі поширеного використання нацистськими окупантами у своїй пропаганді різних сюжетів, ролі та значення окремих осіб і подій тощо, в тіні часто залишається, зокрема, той факт, як саме і якими шляхами нацистські окупаційні структури отримували на окупованих територіях інформацію для використання у антибільшовицькій пропаганді, а також питання щодо можливостей її верифікації, особливо на такі теми, як Голодомор в Україні у 1932–1933 рр., репресії в СРСР у 1930-х рр., життя партійної верхівки та ін., які не менш важливі для дослідника.

Саме тому у цій публікації ми пропонуємо до уваги читачів цікавий документ періоду нацистської окупації України із назвою “Партійні особняки у Києві його околицях”, присвячений окремим сторінкам історії Межигір’я ХХ ст., а саме існуванню у цій місцевості державних урядових дач, побудованих в середині 1930-х рр., передусім фактично на місці зруйнованого Межигірського Свято-Преображенського монастиря та інших будівель на території Межигір’я, та також повсякденному життю їхніх мешканців[1].

[1] Метою цієї публікації є введення до наукового обігу цього документу та доданих до нього фотографій, а не висвітлення безпосередньо як історії самого Межигір’я, так і долі забудови цієї місцевості у ХХ ст. Детальніше безпосередньо історією Межигір’я можна ознайомитися у публікаціях інших українських дослідників, передусім С. Білоконя та А. Заїки. Вони зазначають, що архівних документів щодо зазначеного періоду збереглося небагато, наводять лише окремі післявоєнні спогади очевидців, тому, на нашу думку, цей документ певною мірою проливає світло як на повсякденне життя партійних функціонерів України у другій половині 1930-х рр, так і безпосередньо на малодосліджені моменти в історії Межигір’я. Із загальних публікацій за останні роки, наприклад, див. також: Бреяк О. Межигір'я як унікальна археологічна пам'ятка [Електронний ресурс] // Історична правда. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/03/14/141922/ (останній перегляд: 24.07.2017). Документ публікується у супроводі перекладу українською мовою Н. Кашеварової. З ілюстративною метою при публікації було збережено стиль викладу, також текст містить помилки і неточності, що були прокоментовані.

Документ було знайдено нами у 2014 р. у справі 94 оцифрованого фонду NS 30 Федерального архіву в Берліні (Bundesarchiv Berlin)[2]., в якому представлено частину архіву Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга[3] (далі – Оперативний штаб або Штаб, нім. Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg) – однієї з найбільших відомих нацистських організацій, що під час Другої світової війни займалася вивезенням до Третього райху культурних цінностей з території окупованих нацистами країн Європи[4]. З моменту свого створення влітку 1940 р. та у першій половині 1941 р. Штаб розгорнув свою діяльність у країнах Західної Європи (Франції, Бельгії, Нідерландах), а з другої половини 1941 р. він вже поширив свою діяльність на територію України, Росії, Білорусії, Естонії, Латвії, Литви. Його було створено за ініціативи Альфреда Розенберга, партійного функціонера та державного діяча, який восени 1941 р. пізніше очолив Міністерство окупованих східних територій. Оперативний штаб фактично був організацією при управлінській структурі А. Розенберга із назвою "Уповноважений фюрера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням та вихованням у НСДАП" (нім. Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP) при Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (або Націонал-соціалістичній німецькій партії робітників – НСДАП). На окупованій території СРСР Оперативний штаб мав кілька стаціонарних підрозділів – головних робочих груп "Україна" (з місцеперебуванням у Києві), "Остланд" (з місцеперебуванням у Ризі) та "Центр" (з місцеперебуванням у Мінську), а також підпорядкованих їм більш дрібних робочих груп, прив'язаних до міст, а також кілька

2 Фрагменти документу і окремі фотографії було опубліковано у наступній статті А. Заїки, який у своїй публікації в частині щодо проектів будівництва урядових дач у Межигір'ї частково використав матеріали, знайдені і надані Н. Кашеваровою: Межигірські таємниці. Києво-Межигірськи «перформанси» 30-х років XX сторіччя. Частина друга [Електронний ресурс] // А. Заїка / In-Art: информационно-аналитический портал. – Режим доступу: http://be-inart.com/post/view/914 [останнє звернення 25.05.2017].

3 Діяльність Оперативного штабу активно досліджується останні десятиріччя, як українськими, так і зарубіжними дослідниками, передусім в контексті висвітлення проблеми культурних цінностей, незаконно переміщених під час Другої світової війни, та їх реституції. Серед українських вчених, що безпосередньо займаються дослідженням діяльності Оперативного штабу та його архіву, насамперед, Т. Себта та Н. Кашеварова, слід також назвати окремі публікації Л. Дубровіної та Н. Малолєтової, М. Дубик, О. Онищенко, Н. Гуцула, окремі аспекти висвітлювали у своїх публікаціях С. Кот, В. Яременко та ін.

4 Документи Оперативного штабу мали складну повоєнну долю і на даний момент найбільша їх частина обсягом бл. 87 тис. аркушів зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, у фонді 3676, друга велика частина обсягом бл. 37 тис. аркушів знаходиться серед зібрань Федерального архіву в Берліні, у фонді NS 30. Значно менша частина матеріалів Оперативного штабу, передусім у вигляді окремих поодиноких документів, зберігається в архівосховищах різних країн світу. У 2004–2007 рр. в результаті міжнародного проекту дві найбільші частини масиву документів Оперативного штабу (у Києві та в Берліні) було оцифровано і викладено у вільний доступ у мережі Інтернет. Українську частину матеріалів можна знайти за адресою: http://err.tsdavo.gov.ua/1/, але детально ознайомитися зі змістом цієї частини можна завдяки виданню: Деятельность Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны: справочник-указатель архивных документов из киевских собраний / Н. Кашеварова, Н. Малолетова / НАН Украины; Национальная библиотека Украины им. В.И.Вернадского; Государственный комитет архивов Украины; Центральный гос. архив высших органов власти и управления Украины; Государственная служба по контролю за перемещением культурных ценностей через гос. границу Украины; Thomson Gale. – К.: НБУ им. В. И. Вернадского, 2006. – 578 с. Німецьку частину можна знайти через загальну пошукову базу зібрань Федерального архіву за адресою: https://invenio.bundesarchiv.de/basys2-invenio/main.xhtml#

оперативних і мобільних команд, що створювалися для виконання окремих завдань. Той факт, що Оперативний штаб мав право діяти не лише у зонах підпорядкування військовій адміністрації та у прифронтовій зоні, значною мірою обумовив такий значний географічний масштаб його діяльності[5]. Співробітники цих підрозділів Оперативного штабу поряд з іншими нацистськими структурами (при райхскомісаріатах "Україна" та "Остланд", при частинах вермахту та СС тощо) займалися конфіскаціями, описуванням, упорядкуванням та вивезенням до Третього райху численних колекцій музеїв, не лише художніх, а й краєзнавчих і природознавчих, різних бібліотек (наукових, універсальних обласних, більш спеціалізованих – як вищих навчальних закладів, так і, наприклад, виробничих (спеціалізованих дослідних підприємств) та ін., а також архівів. В цілому вони, передусім, намагалися виправдати масові пограбування бібліотечних зібрань і музейних колекцій тим, що таким чином оперативно "рятують" їх від військових дій, а в перспективі – від більшовизму (наприклад, твори мистецтва, архівні зібрання тощо), а також підвести під свою діяльність наукову основу – ці зібрання мали б водночас стати об'єктом вивчення та джерельною базою для подальших досліджень СРСР[6]. Серед архівних зібрань, крім документів щодо історії колонізації німцями Таврії, німців, передусім, цікавили документи ВКП(б) та КП(б)У як джерела. Але крім цього напрямку, у діяльності Оперативного штабу була й інша важлива складова, яка наказом А. Гітлера та низкою подальших розпоряджень Управління штабу неодноразово була визнана пріоритетною, – збирання різноманітних матеріалів щодо більшовизму, масонства та єврейства, що були визнані "світоглядними ворогами націонал-соціалізму", частина яких мала б бути знищена, як, наприклад, твори класиків марксизму-ленінізму, які виходили свого часу великими накладами, щоб унеможливити їх вивчення широкими масами населення, ще частина мала поповнити різні бібліотеки в райху, щоб їх у подальшому можна було використовувати у навчанні та пропаганді.

Штаб цікавили різні сторони життя в СРСР – від тоталітарної ідеології та її проявів в державному управлінні, до міського і сільського побуту. Серед іншого саме тому для співробітників Оперативного штабу особливу цінність для пізнання радянського повсякдення мала інформація, отримана на місцях від безпосередніх очевидців. Частину такої інформації вони отримували безпосередньо з опитувань представників інтелігенції, що

---

[5] Стисло про Оперативний штаб української мовою див.: *Себта Т.* Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2010. – Т. 9 (Мл–О). – С. 602–603.

[6] Цей напрям діяльності Оперативного штабу тривалий час практично не досліджувався. Щодо нього див.: *Кашеварова Н. Г.* Діяльність Оперативного штабу Розенберґа з вивчення нацистами "східного простору" (1940–1945) / Н. Г. Кашеварова ; НАН України, Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2014. – Ч. 1 : Джерелознавче дослідження. – 552 с.; *Її ж:* Діяльність Оперативного штабу Розенберґа з вивчення нацистами "східного простору" (1940–1945) / Н. Г. Кашеварова ; НАН України, Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2014. – Ч. 2 : Документи. – 992 с.

залишилися в окупації (переліки таких осіб вони отримували в управах міст) або ж власних оглядів об'єктів, що їх цікавили, як окремих установ, як, зокрема, бібліотек, музеїв, вищих навчальних закладів тощо, так і, наприклад, окремих пам'яток архітектури. Але більша частина свідчень містилася в так званих "розробках" (нім. Ausarbeitungen) – в основному, в статтях та аналітичних розвідках різного обсягу, серед яких, щоправда, подекуди були роботи обсягом у кілька сотень сторінок. Наукова та інформаційна цінність таких робіт була дуже неоднорідна, хоча не можна не відзначити, що щодо підготовки подібних робіт при Штабі було розроблено окремі правила, і існував контроль за їх дотриманням та правило критичного рецензування. Ще одну частину розробок складали огляди преси та бібліографічні огляди літератури за окремими темами, підготовлені та упорядковані самими співробітниками Штабу під час роботи з місцевими бібліотечними зібраннями[7].

Як і багато інших подібних розвідок, складених на замовлення Оперативного штабу, запропонований документ щодо історії Межигір'я має, передусім, виражений антибільшовицький пропагандистський зміст. Його першочергова мета – продемонструвати контраст умов побутового життя представників партійної верхівки та середньостатистичних мешканців Києва у 1930-х рр. Роботу було упорядковано Г.-Й. Рудольфом[8], співробітником Головної робочої групи "Україна" Оперативного штабу, на основі даних Євгена Наконечного[9]. Вона має обсяг у 22 повні машинописні сторінки, до тексту додано 19 фотографій місцини в Межигір'ї, передусім державних дач та їхнього інтер'єру, зроблених Оперативним штабом, з яких три було об'єднано у панораму. На фото представлені дачі, побудовані у середині 1930-х рр. для кількох партійних та державних діячів УРСР, а саме П. Постишева, С. Косіора, Г. Петровського, В. Балицького[10]. Більшість цих фотографій, зроблені того ж 1943 р. під час поїздки співробітників Оперативного штабу до Межигір'я і додані до документу, становлять для особливу цінність, оскільки до наших часів зберіглося мало фотодокументів, де були б зафіксований зовнішній вигляд та інтер'єр цих особняків. На

---

[7] Більшість так званих наукових співробітників Оперативного штабу, відряджені до окупованої нацистами частини СРСР, володіли російською мовою (або кількома слов'янськими мовами), і за фахом були бібліотекарами, бібліографами, архівістами, музеєзнавцями, а також славістами та ін.

[8] Ганс-Йоахім Рудольф (Hans-Joachim Rudolph), штаммфюрер (майор) організації "Гітлерюгенд", під час Другої світової війни та окупації – співробітник Головної робочої групи "Україна" Оперативного штабу з місцеперебуванням у Києві. До червня 1942 р. – керівник робочої групи "Західна Україна" (Київ), що входила до складу Головної робочої групи "Україна", з червня по серпень 1942 р. – виконуючий обов'язки керівника останньої, поки не передав свої повноваження Ґеорґу Антону (Georg Anton). Залишався у Києві до вересня 1943 р.

[9] Наконечний Євген Іларіонович (1914–1988) – архітектор, мистецтвознавець, член-кореспондент УВАН (з 1962 р.). 1940 р. закінчив Київський художній інститут, надалі брав участь у проектуванні будівлі Верховної ради УРСР, сам спроектував низку будівель у Києві. Наприкінці окупації України разом із німцями виїхав до Німеччини, у 1969 р. емігрував до США. Серед його наукових праць такі: "Ф. Г. Кричевський" (1979), "Творчий шлях українських митців" (1981), "Творчий шлях Л. Морозової" (1985) та ін. Співпрацював з Оперативним штабом Розенберга, готував статті на тему архітектури та містобудування для Головної робочої групи "Україна" Оперативного штабу.

[10] Більше про цих осіб див. у коментарях до публікації документу.

кількох світлинах на початку документу відображений зовнішній вигляд кількох урядових будинків поза межами Межигір’я, розташованих у Києві, а саме особняка В. Балицького, що обрав місцем свого проживання у другий особняк О. Більського, збудований на межі XIX та XX ст. (будівлю і досі можна побачити на вул. Герцена), будинку Г. Петровського, та особняку П. Любченка.

Після редакційно-технічного опрацювання (редагування, машинописний набір тощо) статтю було видруковано у чотирьох примірниках, перший з яких було надіслано до Управління штабу в Берліні, до окремого його відділу, який займався збиранням та оцінкою подібних матеріалів, упорядковував архів таких робіт, а також аналізував можливості подальшого використання, передусім надавав інформацію з цих донесень для державних органів Третього райху та різних нацистських структур як на території райху, так і поза нею. Текст друкується за копією, виготовленою з першого примірнику, надісланого до Берліну.

Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg | Kiew, den 29.4.43
für die besetzten Gebiete
Hauptarbeitsgruppe Ukraine
Abteilung Sichtung
Bearbeiter: Pg. Rudolph

Original an die Stabsführung
1. und 2. Durchschlag an die Stabsführung
3. Durchschlag an die Hauptarbeitsgruppe Ukraine
4. Durchschlag an die Arbeitsgruppe Krim

"Die Parteivillen in und um Kiew"

Informationen:	Eigene Besichtigungen und Angaben von Architekten Nakonetschny
Übersetzungen:	Einsatzführer von Renngarten
Fotos:	Einsatzführer Goiny
Maschinenschrift:	Pauli Strinsko
Seitenzahl:	21

(Rudolph)
Haupteisatzführer

Vorbemerkung

Die folgende Arbeit soll an Hand von authentischen Angaben und Originalaufnahmen zeigen, wie die bolschewistischen Führer der Ukraine gewohnt und gelebt haben. Die Einzelheiten der Baugeschichte stammen von unserem ukrainischen Sachbearbeiter, Eugen Nakonetschny, der den Erbauer der Parteivillen, den Juden Jakob Steinberg, persönlich gekannt hat. Nakonetschny und Steinberg berieten sich während der Vorarbeiten öfters mit ihrem gemeinsamen Lehrer W.W. Rykow, Professor der Architektur in Kiew. Rykow wiederum wurde wiederholt von Petrowsky in dessen Villla eingeladen und erzählte danach seinen Schüler Nakonetschny über die Wohnverhältnisse in Meschigorje, über Bewirtung usw.
Die näheren Angaben über das Leben in der Villa Balizkys (S. 14–20) erhielten wir von der heute noch dort befindlichen Hausangestellten Nina Winitschuk und von dem jetzigen Aufseher. Cherlenko, der uns den Speisezettel (S. 19) zur Verfügung gestellt hat.

Die Arbeit dürfte propagandistisch gut zu verwerten sein.

(Rudolph)
Haupteinsatzführer

Jeder Deutsche, der zum ersten Mal eine bolschewistische Stadt besucht, ist erschüttert ob der Armseligkeit und Verwahrlosung ihrer Häuser. Der weitaus größte Teil aller Gebäude stammt noch aus der zaristischen Zeit. Irgendeine Neuerung hat während der 25 Jahre bolschewistischer Herrschaft nicht stattgefunden. Kein Wunder, daß überall der Putz von den Wänden herabgebröckelt ist, daß die Fronten grau und häßlich aussehen und dadurch der Stadt ihr trübseliges Antlitz geben.
Vor allem fällt eines auf – und nun spreche ich speziell von Kiew: Während der innere Stadtteil durch seine wenigstens zum Teil erhaltenen historischen Gebäude sich auch heute noch aus dem trostlosen Einerlei der bolschewistischen Normalstadt heraushebt, bieten die Vorstädte ein geradezu erschreckendes Bild. Kümmerliche, halbverfallene Hütten umgeben Kiew in einem Gürtel von mehreren Kilometern Breite! Dazwischen erhebt sich, unorganisch und nicht minder hässlich, hier und da eine graue oder rote bolschewistische Wohnkaserne. Es fehlen völlig neue Kleinsiedlungen, Ein- und Zweifamilienhäuser, wie sie mit ihren freundlichen Gärten überall im Reich unsere deutschen Städte umgeben. Bei uns ist es doch vielfach so, daß sich an einen verbauten, im 19. Jahrhundert und in der Systemzeit verschandelten älteren Stadtkern das frohe Bild sauberer Arbeitersiedlungen und moderner Wohnungsviertel anschließt. In Kiew dagegen wird das Stadtbild um so hässlicher und elender, je weiter man sich von den historischen Teilen entfernt.
Die kleinen verlassenen Hütten stammen aus der zaristischen Zeit. Der Bolschewismus hat, seiner Massenkultur entsprechend, einige große Wohnblocks dazwischen gesetzt. Selbständiges Bauen auf eigenen Grund und Boden gas es nicht.
Um so überraschender wirkt es, wenn man, allerdings ganz vereinzelt, in der näheren und weiteren Umgebung der Stadt doch ein paar Gebäude, darunter sogar Neubauten, entdeckt, die offensichtlich Villenstil zeigen und nicht zur Unterbringung großer Massen bestimmt sein können. Ohne ortskundige Führung wird man freilich diese Grundstücke nicht finden.
Sie liegen fern ab von allem Verkehr, an alten schönen Parks und Garten, die stets mit hohen Mauern oder dichten Bretterzäunen umgeben sind. Fragt man nach den Bewohnern, so erfährt man, daß diese Villen ausschließlich von den Führern der kommunistischen Partei, des NKWD und von den leitenden Volkskommissaren bewohnt waren. Sie allein konnten es sich leisten, zu einer individualistischen Wohnweise zurückzukehren, hatten jedoch dabei ein derart schlechtes Gewissen, daß sie sich von der Außenwelt ängstlich abzuschließen suchten.
Beginnen wir mit der Betrachtung von zwei solchen Parteivillen im Zentrum Kiews! Es handelt sich bei ihnen nicht um Neubauten, sondern um das Grundstück des einstigen zaristischen Großkaufmanns Belsky. Inmitten des prächtigen, hüglig gestalteten Gartens mit wertvollen alten Bäumen und Ziersträuchern liegen die beiden im Stil des 19. Jahrhunderts erbauten Villen.



Stadtvilla des Chefs der NKWD in Kiew.

An die Stelle des einstigen schlichten Drahtzaunes hat der bolschewistische Machthaber einen zweimannhohen Bretterzaun errichtet, der jedem „Unbefugten“ verwehrte, die bolschewistischen Bonzen in ihrem ganz und gar nicht bolschewistischen Alltagsleben zu beobachten. Das eine der beiden Häuser wurde von dem Chef des NKWD Balizky bis zu seiner Liquidierung im Jahre 1937 bewohnt. Danach wohnte immer der jeweilige Chef des NKWD darin.



Hoher Bretterzaun um den Grundstuck der städtischen Parteivillen in Kiew.

Die zweite Villa hatte sich der Vorsitzende des „Allukrainischen Zentral-Exekutivkomitees der Arbeiter, Bauern und Rotarmistenräte“, namens Petrowsky, erkoren. Die Dienststellung Petrowskys entsprach etwa der eines ehemaligen deutschen Landespräsidenten. Er residierte in dem weißen Parlamentsgebäude neben dem Zarenpalais!
Am nordwestlichen Rand Kiews, inmitten eines prächtigen, hügligen Parks mit Fischteichen, großen Obstkulturen und anderen landwirtschaftlichen Einrichtungen liegt der aus einem alten Herrenhaus umgebaute Landbesitz des Vorsitzenden des Rates der Volkskommissare der Ukraine, namens Panas Petrowitsch Ljubtschenko.



Park mit Fischteichen bei der Villa Ljubtschenko

Er war also gewissermaßen der Ministerpräsident der Ukraine. Zusammen mit Kosior, dem Sekretär des Zentralkomitees der kommunistischen Partei der Ukraine (also mit dem höchsten Parteiführer!) und Postyschew, dem zweiten Sekretär des Zentrakomitees, beherrschte er die Ukraine.
Ljubtschenko war ursprünglich einfacher Feldscher auf dem Lande gewesen. In den Jahren 1928/29 leitete er als Staatsanwalt gegen die Mitglieder des „Verbandes zur Befreiung der Ukraine" einen Prozeß, dieser endigte mit dem Todesurteil der Angeklagten. Ljubtschenko wurde bald darauf Geschäftsführer des Rates der Volkommissare und nach Liquidierung des damaligen Vorsitzenden, namens Tschubar, dessen Nachfolger. Im Jahre 1937 fiel er der „Reinigungsaktion" zum Opfer. Man warf ihm vor, national-ukrainische Bestrebungen gefördert zu haben, ihm, der gerade jede nationale Regung in der Ukraine unterdrückt hatte! Um der Verhaftung zu entgehen, verübte er in seiner Villa Selbstmord.



Villa Ljubtschenko am Rande eines Abhangs



Villa Ljubtschenko vom Abhang gesehen

Die wichtigsten Parteivillen liegen jedoch weit außerhalb von Kiew. Als im Jahre 1934 die Hauptstadt der Ukraine von Charkow nach Kiew verlegt wurde, suchten die Sowjetmachthaber schon in den ersten Wochen die Umgebung Kiews nach geeigneten Plätzen für ihre Sommervillen ab. Sie besichtigten verschiedene, noch aus der zaristischen Zeit stammende Landsitze, jedoch sagte keiner von ihnen dem „bescheidenen proletarischen Geschmack“ dieser Sowjetführer zu. Sie beschlossen daher, neue, ihren Anforderungen entsprechende Villen bauen zu lassen.
Auf diesen Fahrten wurden die Herren Kosior, Petrowsky, Balizky gewöhnlich von dem Juden Jacob Steinberg begleitet. Steinberg hatte das Kiewer Kunstinstitut absolviert. Während seiner Studienzeit hielt er sich zur Erholung in “Puschtsche-Wodidze“, 15 km nordwestl. von Kiew, auf. Dort hatte er auf seinen Spaziergängen das alte, architektonisch bemerkenswerte Kloster kennen gelernt, welches auf dem benachbarten Gelände „Meschigorje“ stand.[11] An diese Gegend erinnerte sich der schlaue Jude, als er mit seinen hohen bolschewistischen Herren nach den schönsten Baugeländen rings um Kiew suchte. Er hatte sich nicht getäuscht: der Eindruck auf die „drei Großen“ war gewaltig. Wenn man aus der scheinbar unendlichen Weite westlich von Kiew kommt, dann steht man dort urplötzlich am Rande einer stufenreichen, hügligen Landschaft, die direkt zum Dnjepr herabführt. Man glaubte sich in eine mitteldeutsche Berglandschaft versetzt. Das schönste ist der weite Blick über den zu Füßen der Steilhänge dahinströmenden Dnjepr mit seinem weißen breiten Sandstrand. Dier war tatsächlich alles vorhanden, was auch das Herz eines Bolschewistenhäuptlings höher schlagen lassen konnte! Jakob Steinberg war der Held des Tages und erhielt den Bauauftrag für die Villen.



Panorama des Geländes der Parteivillen von Meschigorje nördlich von Kiew.

[11] Dieses Kloster wird in der Sichtungsarbeit von Dr. Granzin über das Thema „Pokrowska-Frauenkloster“ (S. 1) erwähnt.

Links die Villa von Postyschew. Im Mittelpunkt das “Schloß“ Kosiors, dahinter das steile Hochufer des Dnjeprs. Rechts der Dnjepr mit Sandstrand. Ganz vorne rechts das Dach der Villa Petrowskys.
Aufnahme im Marz 1943.

Kosior und Petrowsky beschlossen, mitten in dem kleinen Tal von Meschigorje an der Stelle bauen zu lassen, wo damals noch das alte Kloster stand. Balizky wählte für seine Villa ein ähnliches Gelände, etwa 1 km von Meschigorje entfernt. Dort hatte ehemals ein tüchtiger Landwirt sich prachtvolle Obstlagen und einen nicht minder schönen Park geschaffen. Doch nicht allein diese Vorzüge waren für Balizky, Chef des NKWD, bei der Auswahl seines Grundstückes maßgebend. Er erkannte sofort, daß die anderen Genossen auf dem Wege zu ihren „Schlössern“ jedes Mal unmittelbar an seinem Gelände vorbeifahren müßten. So konnte er durch seinen NKWD-Agenten bequem beobachten lassen, wer bei Kosior und Petrowsky ein- und ausging.
Die Enteignung der bisherigen Besitzer bildete selbstverständlich keinerlei Problem.
Die Entwürfe zu den Villen fertigte Steinberg auf Grund persönlicher Angaben der zukünftigen Besitzer an. Kosior, Petrowsky, Postyschew und Balizky kümmerten sich bis in alle Einzelheiten um ihre Projekte. Nach außen hin wurden die Pläne streng geheim gehalten; selbst der Stadtsowjet von Kiew erfuhr nichts genaues und musste sich mit Vermutungen begnügen.
Planierung und Umgestaltung des Geländes erforderte riesige Summen. Meschigorje wurde mit Kiew durch eine völlig neue Straße verbunden, wie es in solcher Güte in der Ukraine nur ganz wenige gibt. Ihren Bau und ihre Pflasterung mußte die Stadt aus öffentlichen Mitteln, die ursprünglich für bauliche Verbesserungen in Kiew selbst bestimmt haben, bestreiten. Im Rechenschaftsbericht der Stadt konnte man später lesen, daß die betreffenden Millionen ordnungsmäßig zur Instandsetzung und Verbesserung Kiews ausgeben worden seien. Weitere Geldmittel wurden einem „besonderen Fonds“ entnommen, die für kulturelle Bedürfnisse der Parteifunktionäre bestimmt waren. Das Baumaterial beschaffte man sich mittels ähnlicher Methoden. Man holte es sich von Stellen, wo gerade städtische Bauvorhaben ausgeführt wurden. Auf ihnen Fahrten durch Kiew merkten sich Kosior, Balizky und Petrowsky solche Plätze. Der betreffende, zu Tode erschreckte Bauleiter wurde dann vorgeladen. Man fragte ihn, welches und wieviel Material er zur Verfügung habe, um dann einen großen Teil davon für den Villenbau zu beschlagnahmen. Der Bauleiter mußte sich mit dem Rest begnügen. Zur Ausrüstung der Arbeiten zog man Sträflinge heran.
Die Villen entstanden im Jahre 1937. Von einem neuartigen geschlossenen Stil kann man bei ihnen nicht sprechen. Die verschiedenen Stileinflüsse sind hier unorganisch vereint: westeuropäische Gedanken aus den 30-er Jahren unseres Jahrhunderts. Spuren der Renaissance und des russischen Empire.



Villa Kosiors in Meschigorje, auf den Dnjepr hingesehen.

Der westeuropäische Einfluss ist daran zu erkennen, dass man bestrebt war, die Bauten der Natur anzupassen. Es entstanden weite Fensterfronten, helle Vorhallen usw.



Raum mit grosser Fensterfront an der Südseite der Villa Kosiors.

Auffallend sind die seit 1934 allenthalben verwerteten Säulen und Pilaster der Renaissance.



Die Villa Kosiors mit den verschiedenen Säulen.



Tempelchen auf dem Dach der Villa Kosiors zum Sonnenbaden.

Der russische Empirestil zeigte sich besonders in der Inneneinrichtung, also an Portalen, Treppen und Deckenornamenten.



Treppenaufgang am Schlosse Kosiors.

Für die Ausgestaltung der Zimmer verwandte man echte Hölzer (Eiche, Mahagonie, Esche usw.). Während bei der großen Masse der Bevölkerung das Sterben nach einer gewissen Behaglichkeit als unerwünscht und als Erbe einer bourgeoisen Ideologie angesehen und daher ausgemerzt wurde, umgaben sich die Bolschewisten selbst mit ausgesuchten Komfort. So findet sich z.B. im Vestibül der Villa Balizkys eine Anlage für Filmvorführungen.



Raum für Filmvorführungen in der Villa Balizkys. Man erkennt die Filmluken.

Die Villen Kosiors, Postyschews und Petrowskys besaßen je drei Stockwerke. Im Parterre lagen die Räume für das persönliche Gefolge, die Bedienung und die Küche. Die Küche selbst und sämtliche Räume für das Küchenpersonal besaßen ihren besonderen Eingang. Es fehlte eigentlich nur noch das Schild am Hauptportal: Aufgang nur für Herrschaften, Personal- und Lieferanteingang hinten! Man war bestrebt, die übrigens sehr zahlreiche Bedienung von den „Herrschaften" vollständig zu isolieren. Die Besitzer selbst wohnten mit ihren Gästen in den oberen Stockwerken. Dort konnte man für bolschewistische Verhältnisse recht kostbare Möbel finden, besonders angefertigte Pressledersorten, Samt und Seide. Die aus hellen Holzarten (Platane, Esche) nach Entwürfen Steinbergs besonders angefertigten Ledermöbel hoben sich von der dunklen Täfelung der Wände gut ab. Wertvolle Gemälde, Teppiche und Plastiken wurden den Museen Kiews, Poltawas und anderen Städten entnommen. Helle weite Zimmerfluchten, Terrassen, Balkons und Türme, gebohnerte Parkettfussböden, alles das waren charakteristische Merkmale für die Schlösser der Proletarierführer! Während man in Kiew nirgends eine Türklinke kennt, konnten die roten Bonzen natürlich nicht auf diese Bequemlichkeit verzichten. Auch gekachelte, mit wertvollen Spiegeln versehene Baderäume fehlten nicht.



Baderaum in der Villa Kosiors.

In Kiew dagegen findet man höchstens in jeder 100. Wohnung eine verrostete, mit altem Gerümpel angefüllte Badewanne.
Im ganzen Gelände waren Scheinwerferanlagen verteilt, durch die bei besonderen Festlichkeiten die "Schlösser" angestrahlt wurden.



Scheinwerferanlagen im Park von Meschigorje.

In den Parkanlagen und Gärten wurden zahme Rehe und Wildziegen gehalten. Auf den Rasenflächen stolzierten Pfaue, und der große künstliche Teich war belebt von weißen und schwarzen Schwänen. Treibhäuser für Blumenzucht und Frühgemüse, große Obstplantagen hatten für das leibliche Wohl zu sorgen. Das ganze Gelände wurde in einem Umkreis von mehreren Kilometern Tag und Nacht von Abteilungen des NKWD bewacht. Es war strengstens verboten, sich diesem Gebiet zu nähern. Jeder Verhaftete wurde als Terrorist oder als Agent einer ausländischen Macht angesehen, der gekommen war, um einen Anschlag zu versuchen. Unglückliche, welche die Lage der Villen nicht kannten und sich hierher verirrt hatten, verschwanden in den Kellern des NKWD.
Sowohl das Grundstück des NKWD-Führers Balizky als auch das benachbarte große Villengelände Meschigorje waren vollständig mit über 2 m hohen Bretterzäunen umgehen, um jedem Neugierigen den Einblick zu verwehren.



Portal zu dem Gelände von Meschigorje.

An der Ecke des Grundstückes von Balizky ermöglicht ein besonderer Holzturm die Beobachtung des gesamten umliegenden Geländes. Dort oben hatte ständige NKWD-Wache ihren Sitz.



Holzzaun um das Gelände des NKWD-Führers Balizky mit Wachttum.

Auch an der Straße zwischen Walki und Kiew fallen noch heute eine Reihe ähnlicher Holztürme auf. Angeblich sollen sie der Verhütung von Waldbränden gedient haben. Wahrscheinlich wurden sie gleichzeitig zur Überwachung der Zufahrtstrasse benutzt. Wenn die Regierungswagen nach Meschigorje fuhren, standen auf der ganzen Strecke zwischen Kiew und Walki, rechts und links vom Wege, Posten. Es war dann ratsam, auch die sonst öffentliche Straße nach dem Dorf Walki nicht zu benutzen, und vor allem nicht den Fahrdamm zu überqueren; denn die Regierungswagen passierten die Strecke in rasendem Tempo. So suchten diese „Apostel des Kommunismus", ihr kostbares leben vor dem Volke zu schützen, vor einem Volke, dem sie das kommunistische Himmelreich versprochen hatten.
Trotzdem entgingen sie ihrem Schicksal nicht. Nur kurze Zeit konnten sich sie "Bauherren" ihres Besitzes erfreuen. Petrowsky, der „Landtagpräsident", verbrachte in seiner Villa nur einen Sommer. Er war schon alt und konnte es schwer ertragen, von einem dichten Spionage-Beobachtungsnetz

umgeben zu sein. Deshalb siedelte er nach dem anderen Ende der Stadt Kiew liegenden Naturschutzgebiete „Kontsche-Saspa“ über, wo er ein kleines Haus bezog. In seine Villa in Meschigorje zog der dritte Sekretär des Zentralkomitees der kommunistischen Partei der Ukraine, Popow, ein.

Im Jahre 1937 liquidierte Stalin die ganze Gesellschaft. Petrowsky allein blieb am Leben. Daraufhin begann ein kaleidoskopischer Wechsel in der ukrainischen Regierungs- und Parteiführung und entsprechend in Meschigorje. Es lohnt sich nicht, alle die Eintagsfliegen zu erwähnen. Jeder neuernannte Sekretär des Zentralkomitees verschwand nach einigen Monaten in den Kellern des NKWD. Ende des Jahres 1938 traf aus Moskau der zum ersten Sekretär des Zentralkomitees der kommunistischen Partei (Bolschewiki) der Ukraine ernannte Chruschtschow ein. Er wurde nun bis zum Beginn des Krieges der allmächtige Herr der Ukraine, nur Moskau allein verantwortlich. Bis zum Sommer 1941 bewohnte er mit seinen Angehörigen die Villa Kosiors (S. 9). In seiner Lebensart unterschied er sich in nichts von seinem Vorgänger. Villen und Straßen wurden auch in seiner Zeit überwacht.

Die Villa Balizkys, des Chefs des NKWD, zeigt äußerlich einen etwas anderen Stil als die anderen Parteihäuser.



Villa Balizkys. – Rückseite. – 1935
von dem Juden Steinberg erbaut.



Villa Balyzkis. Terrassen zum Dnjepr.

Die Villa ist zweistöckig, langgestreckt und weiß abgeputzt. Durch die grossen Fenster und von den zahlreichen Balkons genießt man einen herrlichen Blick über das Urstromtal des Dnjepr. Ein Raum mit einer großen Glaswand diente offenbar als Wintergarten. Die Wände der Innenräume sind getäfelt und waren z.T. mit Atlas bespannt. Ringsum liegen 16 Hektar prächtige Obst- und Gemüseplantagen. Hier wohnte Balizky bis zum Jahre 1937, zusammen mit seiner Frau und einem angenommenen kleinen Mädchen. Von dem ganzen Haus bewohnte er drei Zimmer im ersten Stock (Arbeitszimmer, Speiseraum, Schlafzimmer, dazu Bad). Balizky hatte ständig Gäste, die in den zahlreichen anderen Räumen übernachteten. Oft besuchten ihn die Volkskommissare der Ukraine, darunter Kosior. Seine Wache bestand, in der Zahl wechselnd, aus 7 bis 20 Mann.

Balizky saß mit seinen Gästen in der Regel bis tief in die Nacht hinein zusammen. Auf den Tisch kamen täglich verschiedene Suppen (Bortschtsch, Fleischsuppen usw.); Geflügel (Truthahn, Enten, Gänse, Hühner); andere Fleischgerichte; Nachspeisen (Puddings, süße Speisen aller Art, Torten). Getrunken wurde täglich Champagner, ferner Wodka (nicht an der Tafel!), Wein, Bier usw. Im April gab es schon frühen Spargel. Bei entsprechenden Anlässen war das Diner reichlicher und üppiger.

Nach der Liquidation Balizkys zug für kurze Zeit Uspensky, ein Verwandter Jeschows, in die Villa ein. Er hielt sich während der sogenannten „Jeschow'schen Periode" dort auf. Nach dem Falle Jeschows verschwand auch Uspensky.

Im August 1937 wurde die Villa Balizkys in ein Erholungsheim des NKWD umgewandelt. In jedem Zimmer standen 2 bis 3 Betten.

Der Kuraufenthalt betrug einen Monat. Über die Verflechtung in diesem Sanatorium gibt ein Speisezettel Aufschluss, der im Original erhalten ist.

Die Übersetzung dieses Speisezettels lautet folgendermaßen:

Erholungsheim des NKWD der Ukrainischen
Sozialistischen Sowjetrepublik
„WALKI"

Menü am 1- August 1940

Erstes Frühstück

Hering, Tomatensalat, Salat aus Baklaschanen[1]
Hausmacherwurst aus Poltawa, marinierter Fisch,
holländischer Käse, Butter.
Schnitzel mit Kartoffeln,
Syrniki[2] mit sauer Sahne.
Kaffee, Tee, Brötchen.

1) längliche violette Früchte.

2) Käseplinsen.

Zweites Frühstück

Milch-Reisbrei
Tee

Mittagessen.

I.

Borschtsch auf ukrainische Art.
Erbsensuppe mit Röstbrot.

II.

3) Rouladen in Butter mit weißem Käse gefüllt. | Gullasch, Fleischbouletten, gebratener Fisch, Kohlrouladen, Tworog-Rouladen.[3]

III.

4) Kaiman ist eine ukrainische Spezialität. Vollmilch wird unter ständigen Zugießen zum Verdampfen gebracht. Der Bodensatz eine fettige, sahnige Masse, ist der Kaiman. | Butterteig-Röhrchen mit Kaiman [4]

Abendessen

Chefkoch gez. Gubin

Zu der selben Zeit mußte die Bevölkerung Kiews in endlosen Schlangen anstehen, um wenigstens die geringe, ihr zustehende Menge Brot zu erhalten. Von den anderen hier angeführten schönen Dingen konnten sie höchstens träumen!

Die gesamte Inneneinrichtung der Parteivillen wurde vor Abzug der Bolschewisten rechtzeitig abtransportiert. Wir fanden die Gebäude also gänzlich leer vor. Es ist bezeichnend, daß man gerade hier so gründlich verfuhr, während wesentlich kriegswichtigere Dinge in Kiew nicht mitgenommen worden sind. Von den schönen Plüschmöbeln und Ledersofas wollte man sich offenbar um keinen Preis trennen. Vielleicht sollten die Deutschen auch nicht in allen Einzelheiten sehen, wie die kommunistischen Parteiführer gewohnt haben. Nun, uns genügen die zurückgelassenen Gebäude! Gegenwärtig stehen sämtliche vier Parteivillen leer. Zerstörungen sind von einigen zerbrochenen Fensterscheiben und dem herausgerissenen elektrischen Leitungsdraht abgesehen, nicht festzustellen. Allerdings machen sie keineswegs den Eindruck von Neubauten, die erst 8 Jahre alt sind. Trotz der riesigen Geldsummen, die für ihren Bau aufgewandt wurden, bröckelt schon wieder überall der Putz von den Mauern. An den Freitreppen mit ihren Gipsvasen zeigen sich große Risse, und die Fenster- und Türrahmen sind von Frost und Nässe schief und krumm gezogen. Das Ganze entpuppt sich als übler Kitsch, als reine Talmi-Architektur. Im Sommer soll hier in großen Lagern frohe Volksdeutsche Jugend Einzug halten. Wenn dann das Tal von Meschigorje widerhallt von dem Jubel und Lachen unserer Jungen und Mädel, die sich beim Sport und drunten am Dnjepr beim Baden in der Sonne tummeln, wenn unsere Kampflieder und die Lieder der nationalsozialistischen Jugend weit hinaus ins Land erklingen – dann ist der Bann endgültig gebrochen der über diesen durch Palisaden von aller Welt abgeschlossenen jüdischen Fliehburgen gelegen hat.

Переклад[12]

Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга для окупованих територій
Головна робоча група "Україна"
Відділ контроля
Укладач: пг.[13] Рудольф

Київ, 29 квітня 1943 р.

Оригінал до Управління штабу;
1-а та 2-а копії – до Управління штабу;
3-я копія – до Головної робочої групи "Україна";
4-а копія – до робочої групи "Київ".

"Партійні особняки[14] у Києві та його околицях"

Джерело інформації:	дані власного спостереження та інформація архітектора Наконечного
Переклад:	айнзацфюрер[15] фон Реннґартен
Фотографії:	айнзацфюрер Ґойни
Машинописний набір:	Паулі Штрінсько
Кількість сторінок	21

[підпис відсутній]
Рудольф
гауптайнзацфюрер

[12] Переклад з німецької мови та коментарі Н. Г. Кашеварової. При перекладі було збережено стилістику документа, що відображає його загальний тон документів німецьких окупаційних структур того періоду та ідеологічне забарвлення змісту документу.
[13] Звернення "партайгеноссе" (Parteigenosse, досл. "товариш по партії".) в офіційній документації вживалося щодо осіб, що були членами НСДАП, за традицією не перекладається.
[14] Йдеться про дачі або заміські будинки для літнього відпочинку.
[15] "Айнзацфюрер" (нім. Einsatzführer) – керівне службове звання цивільної особи, що відповідала за конкретний напрямок діяльності при установі/організації, тут – співробітника Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга. Дорівнювало військовому званню офіцера, як і на шабель вище від нього звання "гауптайнзацфюрер" (нім. Haupteinsatzführer). Оперативний штаб мав право діяти на окупованих нацистами територіях, що перебували у веденні військової адміністрації, тому його співробітники були формально зараховані до допоміжних сил Вермахту, будучи при цьому цивільними спеціалістами, щоб офіційно мати підстави та можливості для роботи в областях, що примикали до лінії фронту. Крім них були ще управлінські службові звання та звання допоміжного персоналу. Детальніше див.: *Кашеварова Н. Г.* Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами "східного простору" (1940–1945) / Н. Г. Кашеварова; НАН України, Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – Ч. 2: Документи. – С. 194–195.

Передмова

Представлена робота має на основі автентичних[16] даних та оригінальних фотографій продемонструвати, як саме і в яких умовах жили більшовицькі керівники України. Особливості історії архітектури [*заміських будинків українських партійних функціонерів – Н.К.]* викладені нашим українським співробітником, фахівцем з цього питання, Євгеном Наконечним, який особисто знав архітектора єврея Якова Штейнберга[17]. Наконечний та Штейнберг під час своєї підготовки неодноразово консультувалися у їхнього спільного вчителя В. Рикова, київського професора з архітектури[18]. Зі свого боку Риков неодноразово був запрошений Петровським до його заміського будинку та розповідав своєму учневі Наконечному особливості умов проживання у Межигір'ї, про те, як там приймали тощо.

Найновішу інформацію про життя у заміському будинку Балицького[19] (С. 14–20[20]) ми отримали від хатньої робітниці Ніни [Винничук][21], що знаходиться там і сьогодні, та від нинішнього сторожа [Черненко], який надав нам меню страв (С. 19).

Робота має бути ефективно використана з пропагандистською метою.

Рудольф
гауптайнзацфюрер

[підпис відсутній]

---

[16] Так у тексті.

[17] Яків Аронович Штейнберг (1896–1982) – радянський архітектор, вчений і педагог. Член-кореспондент Академії архітектури УРСР. 1917 закінчив художнє училище при Академії мистецтв, 1925 – Київський художній інститут. З 1928 р. очолював сектор архітектури трестів "Индустрой" та "Гражданстрой". У 1929–1933 рр. – викладач Харківського художнього інституту, з 1934 р. викладав у Київському інженерно-будівельному інституті. У 1934–1936 рр. керував проектною майстернею тресту "Гражданпромстрой", після – проектною майстернею Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР. У 1937–1955 рр. – член правління Спілки радянських архітекторів СРСР і УРСР. У роки Другої світової війни працював у м. Фрунзе керівником проектного бюро заводу № 60. Повернувся до Києва у 1944 р., до 1946 р. працював керівником відділу житлових і цивільних споруд Управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР. У 1946 р. обраний членом-кореспондентом Академії архітектури УРСР, з 1947 р. – професор. Детальніше див.: Штейнберг Яків Аронович (1896–1982) [Електронний ресурс] // Видатні особистості / Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. заболотного. – Режим доступу: http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=378 (останній перегляд: 24.07.2017).

[18] Так у документі. Тут звання "професор" вказує на викладацьку діяльність. Риков Валеріан (Валеріян) Микитович (1874–1942) – архітектор. У 1902 р. закінчив Санкт-Петербурзьку академію мистецтв, отримавши звання архітектора-художника. Викладач Київського Політехнічного інституту (1904–1910), співорганізатор і професор Архітектурного інституту (1918–1923), що 1924 р.був перетворений на Київський художній інститут (об'єднаний з Київським інститутом пластичних мистецтв). У 1920-х рр. – викладач Київського художнього інституту, завідувач кафедри архітектурного проектування (1934–1941).

[19] Балицький Всеволод Апполонович (1892–1937) – партійний функціонер, один з керівників органів державної безпеки ВЧК-ОДПУ-НКВС, комісар державної безпеки 1-го рангу. На початку 1933 р. разом з П. Постишевим був відряджений до України, де виконував завдання щодо ліквідації спротиву колективізації сільського господарства з умов голодомору 1932–1933 рр. У 1934–1937 рр. – голова Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР. В червні 1937 р. виведений із складу членів ЦК ВКП(б) та виключений з партії. Звинувачений в організації "антирадянського заколоту в НКВС УРСР" та засуджений до розстрілу в особливому порядку. Розстріляний у листопаді 1937 р. Детальніше див.: *Шаповал Ю. І.* Балицький Всеволод Аполлонович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. Думка, 2003. – Т. 1 (А–В) – С. 173–174.

[20] Так у документі. Тут і далі в дужках – посилання на сторінки самого німецького оригіналу.

[21] Тут і далі у квадратних дужках подано відредаговані українські прізвища, що при машинописному наборі під час створення документу були набрані з хибодруками, і виправлені при перекладі українською мовою, а також археографічні примітки.

Кожний німець, який вперше відвідує більшовицьке місто, вражений зубожінням та занедбаністю його будинків. Переважна частина всіх будівель походить ще з царських часів. Протягом 25 років більшовицького панування не було ніякого оновлення. Не дивно, що всюди штукатурка обсипалася зі стін, так, що фасади виглядають сірими та потворними, та завдяки цьому міста демонструють своє сумне обличчя.

Перш за все кидається у вічі – і тут я кажу зокрема про Київ – при тому, що внутрішня частина міста і сьогодні виділяється з безнадійної одноманітності більшовицького міста принаймні завдяки історичним будівлям, що частково збереглися, околиці представляють собою прямо таки жахливу картину. Убогі напівзруйновані хати оточують Київ смугою в багато кілометрів завширшки! Між ними то тут, то там височіють неприродні та не менш жахливі сірі чи червоні житлові казарми. Повністю немає нових невеликих поселень, будинків на одну чи дві родини, з маленькими привітними садками, що в райху[22] повсюди оточують наші німецькі міста. Все ж у нас часто буває так, що до старого міського центру колись побудованого у XIX ст. та спотвореного вже у режимні часи, додається радісна картина чистих поселень робітників та сучасні житлові квартали. У Києві навпаки, чим далі від історичних частин міста, там картина страшніша та бідніша.

Невеликі залишені будівлі походять з часів царату. Більшовизм, згідно з його масовою культурою, запровадив великі житлові квартали. Не було будівель, збудованих самостійно на власній землі.

Тим більш вражаючим є те, коли на близьких і віддалених околицях міста перед очима постає кілька будівель, розташованих при цьому цілком поодиноко, і серед них є навіть нові, що, вочевидь, створені у заміському стилі, але не призначені для того, щоб у них було розміщено велику кількість людей. Без обізнаного супроводу відкрито у ці будівлі не знайти. Вони розташовані подалі від усіх транспортних шляхів, серед гарних старих парків і садів, що увесь час оточені високими мурами та суцільними парканами. Якщо запитати щодо мешканців, то можна дізнатися, що у цих маєтках проживали виключно керівні особи Комуністичної партії, НКВС та керівники народних комісаріатів. Лише вони могли собі дозволити повернутися до індивідуального способу проживання, маючи однак при цьому таку нечисту совість, що вони намагалися боягузливо відгородитися від оточуючого світу.

Ми почали з огляду двох таких партійних будинків у центрі Києва. Йдеться не про новобудови, а про маєток великого купця[23] царських часів Більського[24]. Посеред чудового саду, що розкинувся на пагорбах з гарними старими деревами та декоративними кущами, стоять два особняки, обидва побудовані у стилі XIX ст.

---

[22] Ідеться про Третій райх.

[23] Так у тексті, насправді Октавіан Діонисович Більський був фармацевтом. Детальніше щодо нього та його особняків див.: Друг О., Малаков Д. Особняки Києва / О. М. Друг, Д. В. Малаков. – К.: Кий, 2004. – С. 629–632.

[24] В тексті помилка – "Бєльський". Ідеться про Октавіана Більського.



1. Будинок керівника НКВС у Києві

На місці колишньої скромної огорожі з дроту більшовицькі лідери поставили дощатий паркан висотою у два людських зрости, що забороняв "пересічній людині" спостерігати за більшовицькими бонзами у їхньому зовсім не більшовицькому повсякденному житті. В одному з цих будинків проживав до своєї смерті[25] у 1937 р. керівник НКВС Балицький[26]. Після цього тут постійно проживав його наступник, відповідний керівник НКВС.



2. Високий дощатий паркан навколо території міської партійної вілли у Києві.

Другий маєток обрав для себе голова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету[27] на ім'я Петровський[28]. Посада Петровського приблизно відповідала посаді

[25] В тексті дослівно: "знищення".

[26] У 1934–1937 рр. В. А. Балицький проживав у другому особняку О. Більського, збудованому на межі XIX та XX ст., будівля збереглася і зараз розміщена по вул. Герцена, у парку дослідного Науково-Інституту педіатрії, акушерства та гінекології. Детальніше щодо цього особняка див.: Друг О., Малаков Д. Особняки Києва / О. М. Друг, Д. В. Малаков. – К.: Кий, 2004. – С. 630–633. Там само можна побачити фото особняка. Перед 1941 р. особняк та розбитий при ньому парк використовували як піонерський табір для дітей співробітників НКВС.

[27] В документі: "Всеукраїнського виконавчого комітету робітничих, селянських та червоноармійських рад".

[28] Григорій Іванович Петровський (1878–1958) – український державний та партійний діяч. У 1919–1938 рр. – член Політбюро ЦК КП(б)У, у 1920–1938 рр. – голова Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету, у 1937–1938 рр. – заступник голови Президії Верховної Ради СРСР. З 1940 р. працював у Москві заступником

колишнього президента німецької держави[29]. Він мав резиденцію у білій будівлі парламенту поруч з царським палацом!

На північно-західний околиці Києва, серед гарних парків на пагорбах з рибними ставками, плодовими деревами та іншими сільськогосподарськими розміщено особняк, що постав зі старого господарського будинку голови Ради народних комісарів УРСР, Панаса Петровича Любченка[30].



Парк з рибним ставком біля маєтку Любченка

Певною мірою прем'єр-міністром[31] України разом з Косіором, секретарем Центрального комітету Комуністичної партії України (також з високопосадовим партійним керівником!) та Постишевим[32], другим секретарем Центрального комітету, він мав владу над Україною. Спочатку Любченко був простим фельдшером у селі[33]. У 1928–1929 рр. він як прокурор керував процесом проти членів "Спілки визволення України"[34], який закінчився

директора Музею революції. Див. також: *Мовчан О. М.* ПЕТРОВСЬКИЙ Григорій Іванович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. Думка, 2011. – Т. 8 (Па–Прик) – С. 193–194.

29 Так у документі. Тут під "прем'єр-міністром" розуміється посада голови Ради народних комісарів УССР.

30 Любченко Панас Петрович (1892–1937) – український державний та партійний діяч. З 1920 р. – член КП(б)У, з 1925–1927 рр. – голова Київського окружного виконавчого комітету і Київської міської ради, з 1927 по 1934 рр. – голова ЦК КП(б)У, а з 1934 р. – голова Раднаркому УССР. У 1937 р. звинувачений у керівництві контрреволюційною націоналістичною організацією в Україні, покінчив життя самогубством. Див. також: *Рубльов О. С.* Любченко Панас Петрович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2009. – Т. 6 (Ла–Мі) – С. 386–388.

31 Так у документі.

32 Постишев Павло Петрович (1887–1939) – державний і партійний діяч. З січня 1933 р. – секретар ЦК КП(б)У, координував діяльність партійно-радянських структур під час Голодомору 1932–1933 рр. в УСРР, був причетний до репресій проти колишніх діячів українського національного руху. В період репресій, у 1937 р. спочатку був знятий з посад в Україні і відправлений керувати Куйбишевським обкомом ВКП(б), у 1939 р. – розстріляний за звинуваченням у шпигунстві, організацію антирадянської змови, керівництво "правотроцькістським блоком" в Україні. Детальніше див: *Волковинський В.М., Васильєв В.Ю.* Постишев Павло Петрович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2011. – Т. 8 (Па–Прик). – С. 438.

33 Так у документі. Насправді П. Любченко у 1914 р. став військовим фельдшером і кілька років працював у Київському військовому окружному госпіталі.

34 Процес Спілки визволення України – показовий політичний судовий процес, організований ОДПУ наприкінці 1920-х рр. у справі вигаданої так званої Спілки визволення України, начебто антирадянського спрямування, проти низки представників української інтелігенції. Сам процес відбувся у Харкові (9 березня до 19 квітня 1930 р.) проти 45 осіб. Всього до судового процесу було залучено 474 особи, з яких 15 було засуджено до розстрілу, 192 – до перебування у концентраційних таборах, 87 – вислано за межі України тощо. Детальніше

смертним вироком для звинувачених. Любченко невдовзі після цього став головою Ради народних комісарів та після усунення тодішнього голови, Чубара[35], став його наступником. У 1937 р. він пав жертвою репресій. Його звинувачували в тому, що він підтримував націоналістичні українські рухи, його, хто сам придушував кожний національний порив в Україні! Щоб уникнути арешту, він вчинив самогубство у своєму маєтку.



Будинок Любченка з боку схилу



Будинок Любченка з іншого боку схилу

Найзначніші партійні особняки розташовані також далеко за межами Києва. Коли у 1934 р. столицю України було переведено з Харкова до Києва, радянські можновладці у перші ж тижні оглядали околиці Києва у пошуках місць для своїх літніх резиденцій. Вони відвідували різні маєтки, що вели свій початок ще з царських часів, все ж таки жоден з них

див.: *Шаповал Ю. І.* Спілка визволення України // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9 (Прил–С). – С. 751–752.

[35] Чубар Влас Якович (1891–1939) – радянський державний і партійний діяч, голова Ради народних комісарів УСРР (1923–1932), член ЦВК СРСР (1923–1937). З 1934 р. – заступник голови РНК СРСР, з 1937 р. – нарком фінансів СРСР, у 1935–1938 рр. – член політбюро ЦК ВКП(б). У листопаді 1938 р. заарештований, у лютому 1939 р. засуджений до страти. Детальніше див.: *Мовчан О. М.* Чубар Влас Якович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2013. – Т. 10 : Т – Я. – С. 576–577.

не припав до “скромного пролетарського смаку” цих радянських керманичів. Тому вони вирішили побудувати нові будівлі, що відповідали б їхнім побажанням.

У цих поїздках панів Косіора[36], Петровського, Балицького зазвичай супроводжував єврей Яків Штейнберг. Штейнберг закінчив Київський художній інститут. Під час свого студентства він відпочивав у Пущі-Водиці, у 15 км північніше Києва. Там він під час свої прогулянок познайомився зі старим монастирем, примітним з точки зору архітектури, який знаходився у місцевості по сусідству – в Межигір’ї[37]. Хитрий єврей[38] згадав про цю місцевість, коли разом зі своїми більшовицькими господарями шукав навколо Києва найгарнішу місцевість для будівництва. Він не обманувся: враження “трьох великих” були надзвичайними. Якщо під’їжджати до Києва, з заходу, з безкрайніх широт, то раптово перед очима постають терасні ландшафти, що ведуть прямо до Дніпра, здається, що потрапляєш до гірського ландшафту Середньої Німеччини. Найкращим є широкий вид на широкий Дніпро з його білим піщаним узбережжям, що котить свої хвилі до підніжжя берегових урвищ. Тут насправді було все, що змусило б серце більшовицького ватажка битися частіше. Так Яків Штейнберг став героєм дня та отримав доручення на будівництво дач.



Панорама місцевості з партійними маєтками з у Межигір’ї північніше Києва. Зліва – будинок Постишева. У центрі – палац Косіора, за ним – крутий берег Дніпра. Справа – Дніпро з піщаним берегом. Попереду і справа – дах будинку Петровського. Знімок березня 1943 р.

Косіор та Петровський вирішили побудувати у невеликому яру Межигір’я, на місці, де ще стояв старий монастир. Балицький обрав для свого будинку схожу місцевість, що лежала в одному кілометрі від Межигір’я. Колись [цей] вправний селянин створив там чудовий плодовий сад та не менш гарний парк. Але тем не менш не лише ці переваги були

[36] Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939) –радянський партійний і державний діяч, у 1928–1934 рр. – другий генеральний секретар ЦК КП(б)У, у 1934–1938 рр. – перший секретар ЦК КП(б)У. У 1938 р. – заступник голови Ради народних комісарів СРСР. У травні того ж року був заарештований начебто за належність до Польської військової організації і в лютому 1939 р. розстріляний. Має пряме відношення до організації та реалізації політики Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, політики переслідування і репресій проти низки українських діячів. Детальніше див.: *Васильєв В. Ю.* Косіор Станіслав Вікентійович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2008. – Т. 5 (Кон–Кю). – С. 213.

[37] Тут примітка у документі: “Цей монастир згадується у роботі д-ра Ґранціна про Покровський жіночий монастир”. Але самої цієї розвідки поки що серед документів Оперативного штабу не знайдено. Ґранцін Мартін (Granzin Martin) (1905 – не раніше 1989 (1992?) – німецький архівіст. З 1936 р. працював у архіві м. Штаде, з 1939 р. був призваний до Вермахту, звідки перейшов до Оперативного штабу. У 1941–1943рр. працював при ГРГ “Україна”. З другої половини 1943 р. був переведений до Управління штабу, спочатку в Берлін, пізніше – в Ратібор (польське місто Рацибуж (польськ. Racibórz). У липні 1945 р. заарештований у радянській зоні окупації в Німеччині, п’ять років провів в ув’язненні у Заксенхаузені, куди 1945 р. перевели сьомий спецтабір НКВС. Був звільнений лише ще через два роки. Пізніше багато років працював за професією, був, зокрема, співробітником міського архіву в м. Остероде у Нижній Саксонії, у 1953–1970 рр. там же керував місцевим музеєм. Особову справу, що містить його документи часів війни та окупації, див: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3676, оп. 3, спр. 22.

[38] Так у документі.

для Балицького, керівника НКВС, визначальними при виборі цієї території. Він швидко дізнався, що інші товариші на шляху до їхніх "палаців" кожного разу мали їхати безпосередньо повз його маєтку. Так він міг за допомогою своїх агентів з НКВС зі зручністю спостерігати за тим, хто приїздить до Косіора та Петровського, та хто виїздить!

Позбавлення колишніх власників їхніх прав власності, само собою, зовсім не було проблемою.

Проекти будинків Штейнберг підготував на основі власної інформації від майбутніх власників. Косіор, Петровський, Постишев та Балицький опікувалися своїми проектами до кожної окремої деталі. Ззовні плани трималися у суворій таємниці; навіть Київська міська рада[39] не знала нічого конкретного та змушена була задовольнятися здогадками.

Планування та облаштування місцевості потребували великих коштів. Межигір'я було пов'язане з Києвом зовсім новою дорогою, подібні зручності були не всюди в Україні. Для її будівництва та замощення місто було змушене виділяти кошти із загального бюджету, що спочатку були призначені для поліпшення будівництва у Києві. У звітній доповіді міста пізніше можна було прочитати, що відповідні мільйони були у плановому порядку витрачені на ремонтні роботи та покращення у Києві. Додаткові кошти було вилучено з "особливого фонду", що був призначений для культурних потреб партійних функціонерів. Будівельні матеріали отримували подібними методами. Їх отримували з місць, де на даний момент вже велися міські будівельні роботи. Під час поїздок Києвом Косіор, Балицький та Петровський відмічали подібні місця. Викликали до себе керівника відповідного будівництва, переляканого до смерті. Його запитували, які матеріали та в якому обсязі є у нього в наявності, щоб більшу частину забрати для будівництва особняків. Керівник будівництва змушений був задовольнятися рештками. До робіт залучали ув'язнених.

Маєтки були побудовані у 1935 р.[40] Про новий довершений стиль не можна було казати. Впливи різних стилів поєднувалися тут неорганічно: західноєвропейські форми 30-х років нашого століття, сліди ренесансу та російського ампіру.



Маєток Косіора у Межигір'ї [вид на Дніпро]

---

[39] Київська міська рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

40 Детальніше щодо підготовки до будівництва і остаточної руйнації попепедньої забудови в Межигір'ї див. публікації Сергія Білоконя, передусім: Білоконь С. Україна XX століття: культура, ідеологія, політика: зб. ст..– Київ. – 2002. – Вип. 6. – С. 239–250. У цій статті також опубліковано листа Я. Штейнберга до М. Візіря, завідувача відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, від 10 квітня 1979 р., у якому Я. Штейнберг дає відповідь на запит М. Візіря щодо будівництва у Межигір'ї дачі для родини П. Постишева.

Західноєвропейський вплив можна пізнати по тому, що намагалися підлаштуватися під природу. Так виникли широкі фронти вікон, світлі вестибюлі.



Кімната з великим широким вікном на південній стороні маєтку Косіора. Примітними є колони та пілястри ренесансу, скрізь поширені після 1934 р.



Під'їзд до палацу Косіора



Маєток Косіора з різними колонами



Альтанка для сонячних ванн на даху маєтку Косіора

Російський ампір особливо помітний у інтер’єрі, а також у воротах, сходах, орнаментах



Сходова клітина у будинку Балицького

Для оформлення кімнат використовувалося справжнє дерево (дуб, червоне дерево, ясен). В той час як прагнення до певного комфорту для мас населення вважалося небажаним та розцінювалося як спадок буржуазної ідеології, і тому викорінялося, більшовики оточували себе рідкісним комфортом. Так, у вестибюлі будинку Балицького є приміщення для перегляду кінофільмів.



Кімната для перегляду кінофільмів у будинку Балицького. Можна розпізнати отвори в стіні, призначені для кінокамер

Будинки Косіора, Постишева та Петровського мали по три поверхи. На нижньому поверсі були приміщення для наближених осіб, обслуги та кухня. Сама кухня та всі приміщення для поварського персоналу мали свій власний вхід. Власне, не вистачало лише вивіски на головному вході: Під'їзний вхід лише для господарів, вхід для персоналу та постачальників – з іншого боку! Велике число обслуговуючого персоналу намагалися повністю ізолювати від "господарів". Самі власники та їхні гості жили на верхніх поверхах. Там можна було знайти меблі, надзвичайно цінні в умовах більшовицьких реалій, особливим чином оброблені вручну сорти пресованої шкіри, бархат і шовк. Шкіряні меблі, виготовлені за проектами Штейнберга, зі світлих порід деревини (платан, ясен) виокремлювалися на тлі стін, обшитих темними плитами. Цінні картини, килимові покриття та скульптури були взяті з музеїв Києва, Полтави та інших міст. Світлі широкі анфілади кімнат, тераси, балкони та башти, натерта паркетна підлога – все було характерною особливістю замків пролетарських вождів! В той час як у Києві ніде не знали дверних ручок, червоні бонзи могли, само собою, не відмовляти собі у цих побутових зручностях. Також не було нестачі у ванних кімнатах, викладених кахлем, з цінними дзеркалами.



Ванна кімната у будинку Косіора

У Києві ж навпаки – максимум у кожній сотій квартирі можна було знайти заіржавілу ванну, заповнену старим мотлохом.

На всій території знаходилися прожектори, якими при особливій нагоді підсвічувалися “палаци”.



Прожектор у парку в Межигір’ї

У парковій зоні та у садах утримували ручних косуль та диких козлів. На газонах прогулювалися пави, а на великому штучному ставку жили білі та чорні лебеді. Оранжереї для вирощування квітів та ранніх овочів, великі фруктові сади мали сприяти повноцінному життю. Вся місцевість на багато кілометрів навколо вдень і вночі охоронялася підрозділами НКВС. Було суворо заборонено наближалися до цієї території. Кожен заарештований розглядався як терорист або агент іноземної держави, що прийшов, щоб вчинити замах. Ті нещасні, хто не знав розташування будинків і випадково потрапляв сюди, зникали у підвалах НКВС.

І земельна ділянка керівника НКВС Балицького, і розташовані навколо дачі Межигір’я були повністю оточені двометровим парканом, щоб запобігти кожному зацікавленому поглядові.



Ворота до території Межигір’я

У кутку ділянки Балицького було зведено особливу дерев'яну вежу для спостереження за всією прилеглою територією. Там зверху був постійний спостережний пункт вартового з НКВС.



Дерев'яний паркан навколо маєтку керівника НКВС Балицького з вежею для варти

Також на дорозі між Валками[41] та Києвом і сьогодні кидається у вічі ціла низка подібних веж для спостереження. Говорять, що вони мали слугувати для попередження лісових пожеж. Ймовірно, водночас їх використовували для спостереження за під'їзним шляхом. Коли урядові машини прямували до Межигір'я, то вздовж всього шляху між Києвом та Валками виставляли пости, справа та зліва від дороги. Крім того, зазвичай було доречно не користуватися шляхами загального користування до села Валки та, насамперед, не перетинати проїжджу частину, оскільки урядові машини долали ці відрізки дороги на величезній швидкості.

Таким чином, ці "поборники комунізму" намагалися захисти своє безцінне життя від свого народу, від народу, якому вони пообіцяли комуністичний "рай на небесах".

Хоча вони не могли втекти від долі. Лише нетривалий строк "господарі" могли насолоджуватися своїми володіннями. Петровський, голова Центрального виконавчого комітету УРСР[42], провів у своєму маєтку лише одне літо. Він був вже немолодий та важко витримував перебування у щільній мережі шпіонажу та нагляду. Тому він переїхав до місцевості, розташованої в іншому кінці міста Києва, – Конча-Заспи, де він зайняв невеликий будиночок[43]. До його маєтку у Межигір'ї заселився третій секретар Центрального комітету КП(б) України, Попов[44].

[41] [41] У 1972 р. село Валки об'єдналося з селом Нові Петрівці в єдиний населений пункт – село Нові Петрівці. Нині це село Нові Петрівці Вишгородського району Київської області.
[42] В тексті дослівно "Президент парламенту".
43 Заповідник Конча-Заспа, що з 1933 р. став складовою Середньодніпровського заповідника (у якому було об'єднано безпосередньо заповідник Конча-Заспа та Лісостеповиц заповідник ім. Т. Г. Шевченка (Канівський), згідно рішенню РНК УССР було передано на баланс господарського відділу Всеукраїнського центрального виконавчого комітету у 1934 р., коли столицю УССР було перенесено з Харкова до Києва. Детальніше щодо історії місцини Конча-Заспа див., наприклад, публіцистичну статтю: *Парнікоза І.* Микола Шарлемань та заповідник Конча-Заспа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://h.ua/story/346138/news_848834.html (останній перегляд: 24.07.2017).
[44] Попов Микола Миколайович (1890–1938) – державний і партійний діяч, історик партії. У 1933–1937 рр. – секретар ЦК КП(б)У, водночас – директор Інституту Маркса, Енгельса, Леніна при ЦК КП(б)У. З третього червня по четверте липня 1937 р. – третій секретар ЦК КП(б)У. 17 червня того ж року був заарештований

У 1937 р. Сталін ліквідував все це товариство. В живих залишився лише Петровський. Після цього почалися калейдоскопічні зміни в українському урядовому та партійному керівництві та, відповідно, у Межигір'ї. Не має сенсу згадувати всіх одноденок. Кожний новопризначений секретар Центрального комітету за кілька місяців зникав у підвалах НКВС. Наприкінці 1938 р. першим секретарем Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України був призначений Хрущов. До початку війни він став повним господарем України, відповідальним лише перед Москвою. До літа 1941 р. він з його родичами мешкав у маєтку Косіора (С. 9). За способом життя він нічим не відрізнявся від свого попередника. За його часу за маєтками та дорогами також велося спостереження.

Маєток Балицького, керівника НКВС, має ззовні дещо інший стиль, ніж інші партійні будинки.



Маєток Балицького. – Задній фасад. – Побудована 1925 р. євреєм Штейнбергом[45].



Маєток Балицького. Тераси в бік Дніпра.

Маєток двоповерховий, видовженої форми та оштукатурений білим. З великих вікон та численних балконів можна насолоджуватися чудовим видом на долину Дніпра. Кімната зі

органами НКВС та звинувачений у керівництві фіктивною націонал-фашистською організацією України. Репресований у 1938 р.

[45] Так у документі.

скляною стіною, вочевидь, слугувала зимовим садом. Стіни внутрішніх приміщень були обшиті та частково обтягнуті атласом. З усіх боків розкинулися 16 гектарів чудових фруктових та овочевих ділянок. Тут Балицький жив до 1937 р. разом з дружиною та прийомною маленькою дівчинкою. З усього будинку він займав три кімнати на першому поверсі (робоча кімната, їдальня, спальня, а також ванна кімната)[46]. У Балицького постійно були гості, які ночували в інших численних кімнатах. Його часто відвідували народні комісари України, серед них і Косіор. Його охорона нараховувала, залежно від часу, від 7 до 20 осіб.

Балицький зазвичай засиджувався зі своїми гостями до глибокої ночі. На столі кожного дня[47] були різні супи (борщ, рибний суп тощо); птиця (індичка, качка, гуска, курка); інші м'ясні страви; десерти (пудинги, різноманітні солодкі страви, торти). Кожного дня пили шампанське, крім того горілку (не за [святковим] столом!), вино, пиво тощо. У квітні вже подавали ранню спаржу. У особливих випадках званий обід був більш щедрий і розкішний.

Після знищення Балицького до маєтку у короткий час заселився Успенський, родич Єжова[48]. Він затримався там протягом всього періоду так званої "єжовщини". Після усунення Єжова Успенський також зник.

У серпні 1937 р. маєток Балицького був перетворений на будинок відпочинку НКВС[49]. У кожній кімнаті стояли 2–3 ліжка. Перебування у будинку відпочинку тривало місяць. Про продовольчу забезпечення у цьому санаторії свідчить меню, наведене в оригіналі.

Переклад цього меню виглядає так:

Будинок відпочинку НКВС Української
Соціалістичної Радянської Республіки
«Валки»

Меню на 1 серпня 1940 р.

Перший сніданок[50]

[1]довгі фіолетові овочі	Оселедець, салат із томатів, салат з баклажанів[1], домашня ковбаса з Полтави, маринована риба, голандський сир, масло.
[2] Млинці з сиру	Шніцель з картоплею.
	Сирники[2] зі сметаною.

---

[46] Для прикладу і порівняння щодо витрат В. Балицького на утримання його будинку у Києві, на Лукянівці, див.: Друг О., Малаков Д. Особняки Києва / О. М. Друг, Д. В. Малаков. – К.: Кий, 2004. – С. 632.

[47] Тут і далі підкреслення в тексті.

[48] Так в тексті. Ймовірно, Успенський Олександр Іванович (1902–1940), з січня 1938 р. – народний комісар внутрішніх справ УРСР, з червня того ж року – член Політбюро ЦК КП(б) України. Втік з України до Воронежа у листопаді 1938 р., і далі мігрував по різних містах РРФСР під чужим прізвищем. В квітні 1939 р. був заарештований у Челябінській області, а в січні 1940 р. – розстріляний.

[49] Ця інформація потребує додаткового дослідження, оскільки за даними О. Друг і Г. Малакова особняк Балицького у Києві у той же час було перетворено на табір для дітей співробітників НКВС. Див.: Друг О., Малаков Д. Особняки Києва / О.М. Друг, Д. В. Малаков. – К.: Кий, 2004. – С. 633.

[50] Тут і далі примітки в самому документі було винесено в лівий бік сторінки, поруч із фрагментом, що коментується.

Кава, чай, булочки

Другий сніданок.

Молочна рисова каша.
Чай.

Обід

І. Український борщ.
Гороховий суп з грінками.

ІІ.

Гуляш, м'ясні котлети, смажена риба, голубці, млинці із сиром[3]

[3] Млинці із маслом, заповнені сиром

ІІІ.

[Вафельні]трубочки зі [згущеним молоком][4]

[4] [Каіман][51] – це страва української кухні. Незбиране молоко випарюється, насичена вершкова маса – це і є каіман.

Вечеря.

Головний кухар підп. Губін

В той самий час мешканці Києва мали чекати у безкінечних чергах, щоб отримати невеликий належний їм шматок хліба. Про всі інші наведені тут розкішні речі вони могли лише мріяти!

Все внутрішнє оздоблення партійних маєтків було вивезене в належний строк при відступі більшовиків. Ми знайшли будівлі повністю пустими. Характерно, що тут діяли так ретельно, що водночас не всі важливі речі були вивезені з Києва. Вочевидь, не хотіли розлучатися з гарними плюшевими меблями та шкіряними диванами.

Імовірно, німцям також не слід було бачити в усіх деталях, як жили лідери комуністичної партії. Що ж, нам достатньо залишених будівель! На даний момент всі чотири будівлі стоять пусті. Пошкоджень немає, не рахуючи від кількох розбитих вікон та вирваного електричного дроту. При цьому вони в жодному разі не справляють враження нових будівель, яким лише вісім років. Незважаючи на величезні суми, спрямовані на їхнє будівництво, штукатурка вже осипається зі стін. На парадних під'їздах з їхніми гіпсовими вазами проступили великі тріщини, віконні рами та двірні коробки покосилися від морозу та вологи. Все це виглядає як звичайна відсутність смаку, як багата підробка під архітектуру.

[51] В оригіналі – «каіман», але нами страва не ідентифікована. Судячи з опису йдеться про звичайне згущене молоко.

Влітку сюди до великих таборів має урочисто прибути весела молодь-фольксдойче[52]. Тоді долина відгукнеться радістю і сміхом наших хлопців і дівчат, що поспішатимуть до спортивних занять та купання внизу біля Дніпра у промінні сонця, коли наші бойові пісні та пісні націонал-соціалістичної молоді знову лунатимуть навколо – тоді остаточно буде зламана заборона, накладена на сховані за огорожами від усього світу фортеці єврейських втікачів[53].

Bundesarchiv Berlin, NS 30/94/4–28[54]. Копія. Машинопис. Мова німецька.

[52] Термін "фольксдойче" (від нім. Volksdeutsche, укр. "етнічний німець") уживався на позначення особи або групи осіб, що були етнічними німцями за походженням, але мали громадянство іншої країни, де, як правило, і були народжені.
[53] Так у документі.
[54] Знайти оцифровану версію документу можна знайти через пошукову систему Федерального архіву за посиланням: https://invenio.bundesarchiv.de/basys2-invenio/main.xhtml#